BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING IJODIY QOBILIYATLARINI SHAKLLANTIRISHNING MAQSADI, VAZIFALARI VA SAMARADORLIGI

Xolyigitova Baxor Kimsanboyevna, Guliston davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi
e-mail: bahoroybahoroy42@gmail.com

Annotatsiya. Talim jarayonida o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatni rivojlantirish ta’lim jarayonidagi dolzarb masala sanaladi. O‘quvchilarni kutilmagan pedagogik vaziyatlarda bilim va ko‘nikmalarni qo‘llay olishga kasbiy va kundalik masalalarni hal qilishga tayyorlash ta’lim jarayonidagi asosiy vazifalardan biridir. Ushbu tezisda badiiy adabiyotlar orqali topshiriqlar berish orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy qobiliyatini shakllantirish masalalari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: zehn, intellekt, badiiy adabiyot, ijodiy qobiliyat, metod, dars, o‘qitish, mantiqiy fikrlash, iste’dod, xotira;

ЦЕЛЬ, ЗАДАЧА И ЭФФЕКТИВНОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Абстрактный. Развитие творческих способностей учащихся в учебном процессе считается актуальной проблемой образовательного процесса. Подготовка студентов к применению знаний и умений в нестандартных педагогических ситуациях, решению профессиональных и бытовых задач является одной из основных задач образовательного процесса. В данной диссертации рассматриваются вопросы формирования творческих способностей учащихся начальной школы посредством заданий с использованием литературных произведений.

Ключевые слова: ум, интеллект, литература, творческие способности, метод, урок, обучение, логическое мышление, талант, память;

PURPOSE, TASK AND EFFECTIVENESS OF FORMING THE CREATIVE ABILITIES OF PRIMARY STUDENTS

Abstract. The development of students' creative abilities in the educational process is considered a pressing issue in the educational process. Preparing students to apply knowledge and skills in unexpected pedagogical situations to solve professional and everyday problems is one of the main tasks in the educational process. This thesis examines the issues of shaping the creative abilities of primary school students through assignments using fiction.

Keywords: mind, intelligence, fiction, creative abilities, method, lesson, teaching, logical thinking, talent, memory;

Kirish. Prezidentimiz tashabbusi bilan 30-iyun – Yoshlar kuni, deb belgilangan. Yangi O‘zbekistonda kelajagimiz bunyodkorlari bo‘lmish yosh avlodni qo‘llab – quvvatlash maqsadida e’lon qilingan bu shukuhli bayramni keng nishonlaymiz hamda qobiliyatli, iste’dodli yoshlarni kashf etamiz va ularni rag‘batlantiramiz. Mustaqillikning ilk yillaridan to shu kungacha O‘zbekiston

Respublikasida qobiliyatli yoshlarni aniqlash, kreativ tafakkuri, kreativlik sifatlarini rivojlantirish, ularga ta’lim-tarbiya berish va qo‘llab-quvvatlash masalasiga davlat siyosati darajasida ahamiyat berila boshlandi.

“Ijodkorlik” va “Ijodiy qobiliyat” tushunchalari o‘rtasidagi munosabat, shuningdek talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish borasida qator olimlar izlanish olib borgan. Qadimgi yunon olimlari Platon, Aristotel, Avgustin ijodiylik tushunchasini tadqiq etgan. Shuningdek, J. Bruno, B. Spinoza, I. Kant, S. Rubinshteyn, G. Uolles va boshqalarning asarlarida ham o‘z aksini topgan.

D. B. Elkoninning ta’kidlashicha, ijod o‘zaro bog‘liq qobiliyatlarning bir butun tizimi elementlarni: tasavvur, assotsiativlik, fantaziya, xayolparastlikni o‘zida mujassamlashtirgan qobiliyatdir. Shaxsiy faoliyatning eng yuqori shakli sifatida ijod uzoq tayyorgarlik, donolik, ijtimoiy intellekning yuqori darajada bo‘lishini taqozo qiladi.

Asosiy qism. Ma’lumki, asosiy tushunchalardan biri hisoblangan “qobiliyat” atamasi hamda u bilan sinonim sifatida qo‘llaniluvchi “iqtidor”, “iste’dod”, “salohiyat” atamalarining mohiyati mavjud manbalarda turlicha ifodalansa-da, biroq ularni mazmuni o‘zaro o‘xshash qirralar ham mavjud. Chunonchi, shaxsning har qanday o‘ziga xos xususiyatlari tug‘ma bo‘lib, u juda yoshlikdanoq namoyon bo‘ladi. Manbalardan ma’lumki, Z. M. Bobur buyuk shoir, tarixchi, geograf, davlat arbobi, iste’dodli sarkarda, boburiylar sulolasining asoschisi, temuriy shahzoda. U adabiyot, nafis san’at, tabiat go‘zalligiga yoshligidan mehr qo‘ygan. Bobur Temuriylar naslidan bo‘lsada, yoshligidan otasi saroyida ustozlar rahbarligida ilmlarning asosini egalladi. Mirzo Ulug‘bek ham yoshligidan yuksak saviyali, irodali, zo‘r bilimdon bo‘lgan. Qobiliyat, iqtidor, iste’dod va salohiyat ham zarur shart-sharoitlar, muhit mavjud bo‘lgan vaqtdagina yuzaga chiqishini bilamiz.

Buyuk alloma Alisher Navoiyning shoirlik iste’dodini shakllanishida muhit va ota-onaning ta’siri juda katta rol o‘ynagan. Alisherning otasi G‘iyosiddin kichkina badiiy adabiyotni juda sevar edi. Ularni xonadonlarida she’rxonlik kechalari o‘tkazish odat tusiga kirgan edi. Abu Rayhon Beruniy ham, bolaligidan ancha talabchan va bilimga ishtiyoqi zo‘r bo‘lgan. Oddiy oiladan chiqqan buyuk olimdir. Demak, individual yondashuv, doimiy o‘qib-o‘rganish va harakat ularni yanada rivojlantirishga yordam beradi. Masalan, Isak Nyuton geniy yoki juda katta aql egasi. U Angliyaning Vulstron qishlog‘ida oddiy fermer oilasida tug‘ildi. Buvasining tarbiyasida, yetimlikda mashaqqatli mehnat qilib, jahonga mashhur olim bo‘ldi, barcha havas qiladigan shaxs sifatida tanildi.

Ijodiy qobiliyat individual xususiyatga ega xislat bo‘lganligi bois pedagogik kollejlarning har bir o‘quvchisida uning mavjud ekanligini o‘rganish talab etiladi. Bu esa o‘ta murakkab jarayon bo‘lib, mutaxassislarni jalb etish va alohida tashkiliy-texnik va pedagogik tayyorgarlik asosida ish ko‘rishni taqozo etadi. Bu jarayonda qobiliyat negizida aks etuvchi psixologik xususiyatlar inobatga olinishi juda muhimdir. Shu sababli uzoq vaqt izlanishlarimiz o‘laroq maqolada shaxs qobiliyatining psixologik jihatlarini yoritish maqsadga muvofiq, degan to‘xtamga keldik.

Maxsus adabiyotlarda shaxs qobiliyatining mohiyatiga ko‘ra quyidagicha guruhlanishi ko‘rsatilgan:

1) bilish qobiliyati;
2) ijodiy qobiliyat;
3) hissiy qobiliyat

Bilish qobiliyati so‘nggi 25 yil ichida amerikalik psixologlar tomonidan keng ko‘lamda maxsus o‘rganilib kelinmoqda. Ayni vaqtda u “aqliy-ijodiy qobiliyat” sifatida ham e’tirof etilmoqda. Olim Gilford va uning izdoshlari shaxsning aqliy qobiliyati darajasini belgilovchi 16 omilni asoslaganlar. Jumladan, ko‘chuvchanlik,

ravonlik, tafakkur aniqligi, o‘ziga xosliligi, muammoni izlashdagi ziyraklik va boshqalar.

Intellekt bo‘yicha ham ijodiy qobiliyatli o‘quvchi zukko, zehni tez, mohiyatni aniqlik bilan chuqur anglash, xotira va yodlash qobiliyati, bilimni tez egallashga, tinimsiz izlanishga ega bo‘lishi lozimdir.

Boshlang‘ich sinflarda esa tashkil etiluvchi mashg‘ulotlar hamda auditoriyadan va ta’lim muassasasidan tashqari sharoitlarda o‘quvchilarning “Intellektual ring”, “Zakovat”, “O‘yla, izla, top!”, “Iqtidorlilar oramizda”, “O‘tkir zehnlilar” kabi intellektual o‘yinlar yoki amaliy treninglarga faol jalb etilishi ularning aqliy qobiliyatlarini o‘stirishga yordam beradi. Ularda ijodiy-aqliy mushohada yuritish malakalari rivojlanadi, kreativ tafakkurlari boyib boradi.

Zero, «qobiliyatli bolalar juda yoshlikdanoq voqea-hodisalar o‘rtasidagi sabab-oqibat aloqalarini anglay olish va ularga muvofiq xulosalar chiqarish layoqatiga egaliklari bilan ajralib turadilar.

Haqiqatdan ham Imom Buxoriy bobomiz to‘plagan hadislaridan birida: “Yoshlikda o‘rganilgan ilm toshga o‘yilgan naqsh kabidur” deb ta’kidlangan. Shuning uchun ham ilm yo‘q joyda qoloqlik, jaholat va albatta yo‘ldan adashish bo‘ladi. Eng katta boylik-bu aql-zakovat va ilm, eng katta meros-bu yaxshi tarbiya, eng katta qashshoqlik-bu bilimsizlikdir. Taraqqiyotga erishish uchun raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini egallashimiz zarur va shart. Chunki, intelektual va madaniy salohiyatning qanday noyob boylik, nodir iste’dod egalarini tarbiyalab, kamolga yetkazishda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini unutishga haqqimiz yo‘qligini Prezidentimiz alohida ta’kidlagan.

Shveysariyalik psixolog J. Piaje intellektning kuyidagi rivojlanish bosqichlariga ajratadi:

1. Sensomotor intellekti (tug‘ilishdan to 2 yoshgacha).

2. Operatsiyalardan ilgarigi tafakkur davri (2 yoshdan 7 yoshgacha).

3. Konkret (yakqol) operatsiyalar (aqliy harakatlar) davri (7-8 yoshdan 11-12 yoshgacha).

4. Formal (rasmiy) operatsiyalar (aqliy harakatlarni amalga oshirish) davri.

E. P. Torrance ijodiylik mezonlarini aniqlagan, uning fikricha “birinchi mezon-nostandartlik ijodiy qobiliyat va originallik bilan o‘xshash bo‘lib, o‘ziga xoslikka nisbatan kengroq tushunchadir. Ikkinchi mezon - anglanganlikdir.

Badiiy adabiyot inson ruhiyatiga ta’sir etish omilidir. Badiiy adabiyot mashg‘ulotlarida ko‘zda tutiladigan asosiy maqsad - kichkintoylar qalbida badiiy kitobga nisbatan havas uyg‘otish bilan birga, ularning kitobxonlik savodini, kitobxonlik madaniyatini oshirish ham ko‘zda tutiladi.

Buning uchun bolalarning yosh xususiyatlaridan kelib chiqib, quyidagilarga:

a) badiiy asarlarda aks ettiralayotgan ahamiyatga molik g‘oyalarni teranroq tushunish;

b) qahramonlar xulq- atvorini tahlil etib, yaxshi va yomon jihatlarini farqlab, mustaqil baho berish;

c) mantiqli fikrlash: fikrlarini erkin, ravon bayon etish ko‘nikma va malakalarini paydo qilish, shakllantirish va rivojlantirib borishga alohida ahamiyat beriladi.

Ustozlar badiiy adabiyot mashg‘ulotlari samaradorligini oshirishda va badiiy asar tahlilida quyidagi vazifalarni hal etishlari talab etiladi: badiiy asar mag‘ziga singdirilgan asosiy maqsadni aniqlash; asar qaysi jihatlari bilan bolani fikrlashga undamoqda; asar qahramonlarining o‘zaro suhbati; qahramonlar o‘rtasidagi to‘qnashuvlarning sabab va oqibatlariga alohida e’tibor qaratish; badiiy tasvir vositalarini (qahramonlarning qiyofasi, tabiat tasviri; jonlantirish; o‘xshatish) aniqlash; asar janri (ertak, hikoya, she’r) bo‘yicha farqlarga bolalar e’tiborini

qaratish, tushunchalarini mustahkamlash; badiiy asar voqealari asosida mantiqli savollar tuzish; badiiy asar bo‘yicha suhbat- munozara tashkil etish; asar g‘oyasini ochishda xizmat qiluvchi maqol, hikmatli so‘z va topishmoqlardan foydalanish; bolalarning ijodiy fikrlash qobiliyatlarini o‘stirish usullarini izlash (badiiy asar voqeasi yoki qahramonlar sarguzashtini davom ettirish, mustaqil ertak, hikoya yoki she’r, topishmoq va tez aytishlar to‘qish v.b.); asar bo‘yicha ijodiy fikrlashni davom ettirish (bolalar ishtirokida ertak va hikoyalarni sahnalashtirish; qo‘g‘irchoq teatri qo‘yish; teatrga sayohat uyushtirish; mehnat, tasviriy faoliyat, musiqa mashg‘ulotlarida mavzuni mustahkamlash va boshqalar); kitob javoniga yangi kitob va rasmlardan ko‘rgazmalar tashkil etish.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida badiiy adabiyotga qiziqish uyg‘otish orqali insoniyat aql-idrokining nodir namunalarida ifodalangan bilimlar va hayotiy tajribalarni o‘rganishlariga kengroq sharoit yaratiladi. O‘quvchilarda badiiy adabiyotga nisbatan qiziqish uyg‘otishda kitobxonlik asosiy vosita sifatida xizmat qiladi.

Bilishga oid qiziqishlar o‘quv jarayonining dinamik rivojlanishini ta’minlashga ko‘maklashadi. U o‘quvchilarning faol tarzda o‘quv-biluv faoliyatini o‘zlashtirishlariga yordam beradi. Bilishga oid qiziqishlar o‘quvchilarda tashabbuskorlikni tarkib toptiradi. Bu jarayonda o‘quvchining o‘zi yangi bilimlarni o‘zlashtirish usullarini izlab topadi. Natijada ta’lim, tarbiya va rivojlanishning samaradorligi ortadi. Faol bo‘lmagan va xech narsaga qiziqmaydigan o‘quvchilarga o‘qituvchilar kuchli ta’sir o‘tkazib, ularning bilishga oid qiziqishlarini muayyan maqsadga yo‘naltirishlari kerak.

O‘quvchilarning bilishga oid qiziqishlarini rivojlantirish sohasida quyidagi darajalarni ajratib ko‘rsatish mumkin:

- sinchkovlik qiziquvchanlik
- shaxsiy bilishga asoslangan qiziqish ijodiy qiziqish.

Ular o‘quvchilarning u yoki bu o‘quv predmetiga nisbatan turli- tuman qiziqishlarini ifodalaydi. Hali o‘rganilmagan bilimlarni o‘rganishga intilish, yangi axborotlarni o‘zlashtirish kabilar shular jumlasidandir.

Ijodiy qiziqishlarning namoyon bo‘lish bosqichi quyidagilarni o‘z ichiga oladi: mustaqillik, o‘quvchining qayta shakllangan faoliyati, o‘z oldilarida turgan muammolarning yangicha yechimlarini ta’minlovchi usullarni qo‘llash, o‘z ijodiy layoqatlarini namoyon qilish kabilar.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta’limning asosiy vazifalaridan biri o‘quvchilarda kitobxonlik vositasida badiiy adabiyotga qiziqishni shakllantirishdan iborat. Bu muhim masalalardan biri bo‘lib, kitoblar va kitobxonlik o‘quvchilarga ta’lim-tarbiya berish va ularni rivojlantirishda katta ahamiyat kasb etadi. Bir so‘z bilan aytganda, o‘quvchilar ijodiy qobiliyatini rivojlantirishning o‘ziga xos jixatlari Yangi O‘zbekiston yoshlari iste’dodini kashf etib, yangidan yangi cho‘qqilar sari yetaklaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoev Sh. M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2022. – B. 255.

2. Umarova F. va boshqalar. Bola shaxsini rivojlantirishga yo‘naltirilgan ta’lim. 2-modul. – Toshkent, 2011.

3. Mirjalolova L. Bolalarni gapirtirib o‘ynaladigan o‘yinlarga nutqiy jihatdan tayyorlash. – Toshkent, 2015

4. Asqarova M., Qodirova G‘. Kichik yoshdagi bolalar nutqini o‘stirish – Toshkent: O‘qituvchi. 2011.

5. Genis Aleksandr. Qalb fotografiyasi. Jahon adiblari adabiyoti haqida. – Toshkent: Ma’naviyat 2010.

6. Yusupova K. O‘quvchilarda kreativlik kompetensiyasini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish. –Toshkent, 2022. – B. 12.

7. Kholyigitova Bakhor Kimsanboyevna “Using artistic literature in forming the creative skills of primary class pupils”. Science Innovation, 2023. – B. 253-257.

8. Xolyigitova B. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy qobiliyatlarining shakllanishiga to‘sqinlik qiluvchi omillar va ularni bartaraf etish yo‘llari. Наука и инновация, 1(1), 2023. – B. 73-75.